

Мойсей (скорочено)

Іван Франко

Твір розпочинається прологом, своєрідним вступом до поеми, де автор звертається до свого народу. Він знає, що в українців є все, щоб стати вільним, нескутим народом: і велика страдницька історія, і працьовиті люди, і потужний духовний потенціал, але народ не в силі піднятися на вищий рівень, щоб разом творити свідоме суспільство. Автор ставить, скоріше перед самим собою, низку гострих запитань — чому це так. І. Франко порівнює український народ з "паралітиком", який сидить при дорозі, годується тим, що пощастить вимолити у подорожніх, — і так тягне день у день.

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздоріжжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!
Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому ...заснути я не можу.

Автор не вірить, що українському народові "...на таблицях залізних записано в сусідів бути гноєм...", що його долею буде "укрита злість, облудлива покірність..."

Невже, веде роздуми автор, подвиги і страждання багатьох поколінь українців пройшли марно? Невже "задармо стільки серць горіло ...найсвя-тішою любов'ю...", невже "задармо край твій весь политий кров'ю твоїх борців...", невже

Задармо в пісні твоїй ллється туга, І сміх дзвінкий, і жалощі кохання, Надій і втіхи світляная смуга?

"О ні!" — палко заперечує поет, бо вірить у відродження України:
Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І вдень воскресний твого повстання.

Якби народу дати слово—вогонь, "пісню... палку, вітхненну, що мільйони порива з собою..."! Але це надто важке завдання, яке, на думку поета, не до снаги його сучасникам. Його покоління знесилене журбою, попсоване сумнівами і "стидом". Воно не зможе вести за собою народ. Та прийде час, і з'являться нові люди, здатні творити нову історію своєї країни. Поет вірить у державне і національне відродження України, пророкує їй славне майбутнє:

Та прийде час, і ти огнистим видом Засяєш у народів вольних колі, Труснеш Кавказ, вперешся Бескидом, Покотиш Чорним морем гомін волі І глянеш, як хазяїн домовитий, По своїй хаті і по своїм полі.

Ліричний герой поеми, як істинний патріот України, що робить усе від нього залежне, аби прискорити поступ народу, сподівається на щасливу долю своїх земляків.

Схиляючись перед народним генієм, автор дарує йому свою поему:

Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий, Та повний віри; хоч гіркий, та вільний; Твоїй будущині задаток, слізьми злитий, Твоєму генію мій скромний дар весільний.

I

По сорока роках безперервного блукання безплідними пустелями єврейський народ, керований Мойсеєм, нарешті підійшов до бажаної мети — до Палестини, "обіцяного краю". Всі сорок років пророк Мойсей надихав свій народ і підтримував його віру, але, коли залишилися лічені дні на перехід до бажаного краю, люди зневірилися:

Що чудовий обіцяний край,
Що смарагди й сапфіри
Все ось—ось за горою блистять, —
З них ніхто не йме віри...
І зневірився люд, і сказав:
"Набрехали пророки!

У пустині нам жити і вмирати! Чого ще ждуть? І доки?"

Люди перестали вірити у свою мету, це вже був не народ, а "кочовисько ледаче": "День за днем... весь Ізраїль дрімає...", "лиш жінки їх прядуть та печуть в грані м'ясо козяче..." Всі зневірилися, одні діти в степу граються: воюють, зводять іграшкові міста з піску. Лише в їхніх душах залишилися краплі колишньої могутньої віри батьків в інше життя:

"Де набрались вони тих забав?... Адже в нас не видали того, Не чували в пустині! Чи пророцькі слова перейшли В кров і душу дитині?"

— розмірковують "напівсонні батьки".

II

Лише один з усього ізраїльського народу вірить у високу світлу мрію — це сам Мойсей:

Се Мойсей, позабутий пророк,
Се дідусь слабосилий,
Що без роду, без стад і жінок
Сам стоїть край могили.
Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.

Мойсей підняв народ, надихнув його на високі вчинки, але пройшло багато років, і люди, особливо молоде покоління, вже не хочуть прислухатися до його слів. Для них цінністю є щось конкретне, матеріальне, а мрії про звільнення — це, мабуть, лише красива казка:

Ті слова про обіцяний край Для їх слуху — се казка; М'ясо стад їх, і масло, і сир — Се найвища ласка.

Супротивників Мойсея очолили Датан і Авірон, які всілякими способами прагнули підкорити народ своїм приземленим прагненням і світоглядом:

...На пророцькі слова їх одвіт: "Наші кози голодні!" І на поклик його у похід:
"Наші коні не куті".

На обіцянки слави й побід:

"Там войовники люті".

Коли Мойсей спробував застерегти євреїв від нового Божого гніву, Авірон звинуватив його у богохульстві. А Датан навіть домігся того, що на зборах синів Ізраїля було прийнято ухвалу, спрямовану проти Мойсея:

"Хто пророка із себе вдає, І говорить без зв'язку, І обіцяє юрбі Божий гнів або ласку, —

Той на пострах безумцям усім Між отсим поколінням Най опльований буде всіма І побитий камінням".

III

Настає вечір, спадає спека, "наче дощ золотий із небес, полила прохолода". Люди займаються повсякденними справами: жінки із глиняними посудинами ідуть до криниці підскелю, діти грають у степу, з деяких шатрів чути голоси і сміх. Точаться звичайні буденні розмови:

"...Щораз менше в ягниць молока,

І ягнята ось тіцькі!

Навіть що, для ослиць не стає

Будякової паші!

Доведеться кудись кочувать

На пасовиська кращі".

Авірон радить людям податися в край Мадіан, а Датан пропонує йти ще далі, але не в край обіцяний. Раптом табором знявся великий гомін і рух. Що це? — збентежились люди. Всі повибігали з шатрів і побачили, як вийшов зі свого намету Мойсей:

Хоч літа його гнуть у каблук

Із турботами в парі,

То в очах його все щось горить,

Мов дві блискавки в хмарі.

Хоч волосся все біле як сніг,

У старечій оздобі,

То стоять ще ті горді жмутки,

Як два роги на лобі.

Мойсей іде на "широкий майдан", де біля намету заповіту лежить великий камінь, піднімається на нього, аби виголосити перед громадою слово. А громада переживає складні почуття: люди, підбурювані Авіроном і Датаном, гніваються на Мойсея, але мимоволі відчують повагу до нього. Вони вагаються: невже ж прийдеться "розбити, розтоптати", "як гнилюю колоду", того, кого "...батьки і діди звали батьком народу"?

IV

"Вчора, — промовив Мойсей, — вони, його одноплеменці, ухвалили "печать наложити" на його "язик, на душу", — але тепер він мусить говорити "усім вперекір":

"Зрозумійте й затямте собі, Ви, сліпців покоління, Що, як зглушите душу живу, Заговорить каміння".

Пророк ще раз застерігає народ від Божого гніву, адже від гніву Єгови "гори дрижать і земля подається", а людське серце, "як листя в огні, за-шкрумить і зов'ється".

Мойсей переконує людей, що, прагнучи руху, він виконує наказ Єгови, бо якби не Божа воля, євреї і досі б "гнули шиї в Єгипті". Пророк порівнює єврейський народ з Божою стрілою, яка повинна летіти в намічену ціль:

Бо Єгови натягнений лук,
І тетива нап'ята,
І наложена стрілка на ній —
І то ви є стріла та.
Як стріла вже намірена в ціль,
Наострена до бою,
Чи подоба стрілі говорить:
"Я бажаю спокою"?

V

Аби люди краще зрозуміли Мойсея, він розповів їм казку—алегорію. Колись усі дерева зійшлися на "широкім роздоллі" і стали вибирати собі короля, щоб "і захист ...з нього, і честь, і надія, й підмога" були.

Дерева стали благодіти посісти трон ліванський кедр, але той відмовився, бо і без цієї корони він "окраса землі і корона Лівана".

Дерева звернулися тоді до пальми, та й вона не схотіла царювати:

"Мало б сонце даремно мій сок Вигрівати щоднини? Мого плоду даремно шукать
Око звіра й людини?"

"Хай царює, хто хоче, у вас..."

Дерева почали вже умовляти рожу, а вона й без корони — "цариця ростин, преподобниця Божа". Всі просили дуба, але він "...жолудьми все зайнятий", березу — а вона

...Панна в білому шовку, Розпусти свої коси буйні, Тужно хилить головку.

Нарешті хтось наче жартуючи запропонував зробити королем терен, і дерева прийняли цю пораду. Терен згодився стати королем і охоронцем лісового царства:

"Я ні станом високий, як кедр, Ні, як пальма, вродливий, І не буду, як дуб, самолюб,
Як береза, тужливий. Здобуватиму поле для вас, Хоч самому не треба, І стелитися буду
внизу, Ви ж буяйте до неба".

Терен обіцяє бути "...зайцю гніздом, Пристановищем птахи, Щоб росли ви все краще, а я Буду гинуть на шляху".

VI

Мойсей закінчив казку. Весь народ уважно слухав його. Далі старець почав пояснювати алегоричний зміст своєї розповіді.

"Дерева — се народи землі, А король у їх колі — Божий вибранець, син і слуга Господевої волі".

Мойсей вів далі. Коли Бог творив усі народи, то "...заглядав всім у душу..." Єгова вибирав народ — проводир усього людства. Бог не вибрав гордих, не взяв

"...багачів—дукачів, що всю землю плюндрують...", чи "красунів—джигунів...", чи тих, що сповнені книжкової премудрості.

Бог обрав терен, що "...непоказний на вроду...", "...не має ...слави собі ані з цвіту, ні з плоду...", "...між премудрими ...не мудрець, у війні не войовник". Саме йому

"...поклав ...в душу свій скарб Серцевідець Єгова, Щоб він був мов світило у тьмі, Мов скарбник його слова".

"І посольство йому дав страшне Під сімома печатями, Щоб в далеку будущину ніс, Ненавиджений братьми".

Проте євреї зневажали заповіт Єгови, і Мойсей благав свій народ схаменутися, згадати, що він — "цар світа", бо інакше народ Ізраїлю втратить честь зватися народом — Божим обранцем:

"О Ізраїлю, ти той посол І будущий цар світа! Чом не тямиш посольства свого І його заповіта?"

Звертаючись до єврейського народу, Мойсей пророкував йому тяжке покарання за порушення волі Бога: "...будеш ти мов розчавлений черв, що здихає на шляху".

VII

Мойсей закінчив говорити. Авірон, насміхаючись з нього, почав наводити контраргументи на промову пророка.

Він казав, що доля, яку пропонує людям Мойсей, — це доля "того осла", який носить у зав'язаних міхах хліб для інших, сам залишаючись голодним. Авірон не вірив у Єгову і пропонував євреям поклонитися іншим богам — Ваалу й Астарті:

"Най Єгові колючі терни Будуть любі та гожі, Нас Астарті рука поведе Поміж мірти і рожі".

Кепкуючи з Мойсея, Авірон порівнював благочестивого старця зі старою руїною і запропонував приставити його, як майстра розповідати казки, за громадську няньку до дітей.

Люди засміялись, але Мойсей спокійно відповів кривднику, що тому не бачити землі обіцяної, бо не зможе зробити жодного кроку з того місця, де стоїть.

Всі жажнулися слів старця, чекаючи на негайне чудо, але нічого не сталось. Авірон засміявся ще дужче. А в народі, як у градовій хмарі, "...йшов клекіт глухий..."

VIII

Слідом за Авіроном Датан став звинувачувати Мойсея у зраді народу Ізраїлю. Датон згадав часи, коли вони ще перебували в Єгипті. Попри страшні знущання і катування, єврейський народ ріс, "...як та Нілева повинь". Всі знали, що як тільки в євреїв народжувався первісток, то в єгипетській сім'ї "первородне" вмирало. Ніхто з єгиптян не знайшов ради в цьому, лише Мойсей придумав вихід: він кинувся в ноги фараону, — вів далі Датан, — і сказав, що поведе євреїв у пустелю, аби знести їх. Датон убачив у цьому вчинку пряму змову Мойсея з ворогами євреїв.

Датан звинуватив пророка втім, що їх залишилась жменька, сотні тисяч померли. І ось тепер, коли сила Ізраїля "по пісках розгубилась", Мойсей веде їх туди, де зверхником над усіма князями також є єгипетський фараон. Мойсей одказав на це, що

Датану також не доведеться побачити Ханаана. Більше того, при смерті в нього не стане під ногами навіть п'яді землі. Датан закричав, щоб Мойсея побили камінням, але жоден не наважився кинути камінь у старця. Побачивши це, Датан вирішив вигнати Мойсея з табору. Ревуча юрба підтримала таке рішення. Знов підняв гнівний голос Мойсей:

"Горе вам, нетямучі раби На гордині котурні! Бо ведуть вас, неначе сліпих, Ошуканці і дурні".

Мойсей порівняв єврейський народ з чирою (корою), що її пастух надрав з бука. Як пастух робить з грубої чири м'яку, податливу губку, так і Єгова товче народ, щоб він сприйняв "іскру Божого слова".

Пророк закликав стерегтися, аби Єгова не забрав своїх обітниць назад, радив покоритися всесильному Богу. Всі слухали його похилившись, мовчазливі й понурі.

X

Мойсей замовк, аж раптом у його серці щось тьохнуло, затремтіла, заплакала душа. Він вибухнув безмежною любов'ю до народу:

"О Ізраїлю! Якби ти знав, Чого в серці тім повно! Якби знав, як люблю я тебе! Як люблю невимовно!"

Мойсей сказав, що любить свій народ більше, ніж сам Єгова, бо у Бога мільйони дітей, а в Мойсея — один — єврейський народ. Якщо Бог вимагає від людей хвали і шани, то пророк нічого від них не хоче, він просто любить їх усім серцем.

Оскільки євреї вирішили прогнати Мойсея від себе, він висловив згоду підкоритися їх волі і йти "до межі Ханаана" самому, без своїх одноплемінців. Пророк вірив, що народ згодом піде за ним, "як за мамою діти":

"І я знаю, ви рушите всі, Наче повинь весною, Та у славнім поході своїм Не питаєте за мною!"

Мойсей прощається зі своїм народом і йде у степ.

XI

Біля табору Мойсей зустрів купку єврейських дітей, які просили дідуся не йти під ніч у степ, розказали, що спіймали скорпіона і трьох зайчиків. Вони забажали послухати, які дива бачив Мойсей у молоді роки, за яких обставин він бачив "...корч той...", що горить, не згорає...", як чув голос потужний Бога. Але Мойсей не міг залишатись. Він лише порадив дітям будувати "свій мур", залишатись завжди праведними:

"Не гасіте ж святого огню, Щоб, як поклик настане, Ви могли щиросердно сказати: "Я готовий, о пане!"

XII

Мойсей залишився один. Він щиро молив Бога озватися до нього "...ще раз, як колись на Хориві!", підтримати його у скрутну годину.

Проводир згадав свою сорокарічну працю, коли він намагався зробити з рабів народ по Божій уподобі. Сорок років Мойсей, як коваль, "...клепав ...серця і сумління народу", але, здається, даремно. В нього з'явилися сумніви — чи все він робив так, як

заповідав Єгова:

"І ворушиться в серці грижа: Може, я тому винен? Може, я заповіти твої Не справляв, як повинен?"

Мойсей благав Бога озватися до нього, але "...мовчала пустиня німа..."

XIII

Раптом Мойсей почув голос. Він подумав спочатку, що це його внутрішній голос, що говорить його "власне горе шалене", але хтось промовляв до нього.

Голос почав допитуватися, чому Мойсей, власне, повів народ Ізраїлю. Може, пророк з гордоців розпочав свою справу, може, він відчував сором від того, що був "братом рабів", і хотів зробити народ таким, щоб йому було мило дивитись на нього.

Голос став спокушати Мойсея, намагаючись довести йому марність справи, якій він присвятив життя:

"Може, голос, що вивів тебе На похід той нещасний, Був не з жадних горючих купин, А твій внутрішній, власний?"

Від цих ворожих слів Мойсей відчув себе ще самотнішим. Пророк запитав свого співрозмовника, хто він, і почув відповідь:

"Я Азазель,

Темний демон пустині".

XIV

Мойсей дедалі більше впадав у розпач. Він став сумніватися у вірності шляху, обраного сорок років тому. В його серці "...важка боротьба ішла з самим собою".

Може, єврейський народ міг би залишатися в Єгипті і Датан має рацію, кажучи, що "старі гнізда лишили, а новії здобути нема ні охоти, ні сили?"

Мойсей благав Бога озватися до нього, але в степу чути було лише квиління гієни та шелест гадюки.

XV

Євреї побачили здалека дивну картину. На верхівці гори стояла якась гігантська постать, простягши до неба розкинуті руки. Це Мойсей, стоячи на молитві, розмовляв з Богом.

Пророк стояв на вершині цілий день. Вже заходило сонце, і колосальна тінь Мойсея, як і вранці, падала на єврейські шатри. Люди боялися, щоб Мойсей не прокляв їх, бо "від такої молитви тремтять землянії основи" і "дрижить трон предвічний Єгови".

XVI

Залягла на горі ніч, і Мойсей, який увесь день стояв на молитві, впав непритомний. Зненацька він почув голос, який здався йому голосом його матері, яка жаліла свого сина. Згодом цей голос став промовляти слова, які мали підірвати віру Мойсея в могутність і непохибність Єгови. Голос твердив, що Бог не може керувати ні поодиноким камінцем, ні навіть пилом, а не те що народом! Голос розповів легенду про відомого з давньогрецької міфології сліпого гіганта Оріона. Оріон ішов до сонця, щоб здобути зір. Оскільки він не бачив, куди йти, за поводиря собі узяв хлопця. Хлопець, що сидів у нього на плечах, мусив показувати сліпому дорогу. Оріон ішов вже багато часу,

але до сонця не наближався, бо хлопець завжди показував в інший бік — туди, куди поверталось світло. Першу половину дня хлопчик вів його на схід, потім — на південь, далі, під вечір, на захід.

Голос пояснив, що гігант — це "людськість уся", яка поспішає до "незримої ціли", прагнучи досягнути невідоме і фантастичне, руйнуючи при цьому "рідне й знайоме". Хлопчик — це "логіка фактів", яка кепкує з людства.

І почувся тут демонський сміх, Як луна його слова.

XIX

Враз задрижала земля, гуркнув грім, знялася буря, Мойсей марно чекав голосу Бога. Бочався град, дощ — і тут не з'явився Єгова. Нарешті все стихло, "лиш води дзюрчать", повіяв легкий приємний вітерець, і Мойсей відчув — до нього говорить Бог:

"Маловіре, ще ти не почавсь В материнській утробі, А я кожний твій віддих злічив, Кожний волос на тобі".

Єгова пояснив Мойсею, для чого вивів синів Ізраїлю з Єгипту. Треба було духовно й фізично зміцнити обраний народ, підготувати його до майбутніх випробувань. Дарма що край обіцяний малий і непоказний, бо "...тісна і вузька і найбільших колиска". Якщо б євреї залишились у Єгипті, то вони б "присмоктались до скиби", їм же судилося "...світ здобувать, його соки і скарби". Адже поступ людства — не матеріальний добробут, не скарби земні, не "хліб золотий", а пошук духовності, невгамовна жага вдосконалення. Саме цей шлях веде до "обітованого краю":

"Ось де вам вітчизна осяйна, З всіх найкраща частина! Лиш дрібненький задаток її Вам отся Палестина".

А оскільки Мойсей "на момент" засумнівався в Бозі, йому призначено, вже побачивши обіцяний край, не вступити до нього і вмерти перед самим порогом своєї мети. Так вирішив всемогутній Єгова:

"Тут і кості зотліють твої
На взірець і для страху
Всім, що рвуться весь вік до мети
І вмирають на шляху!"

XX

Євреї побачили, що Мойсея на скелі немає, і всіма опанував жах, усі поглядали, "мов убійці, що вбили у сні найдорожчу людину".

Але що це? Вихор в степу? Здійснення пророцтва? Раптом в оточенні парубоцтва з'явився ватажок, "князь конюхів" Єгошуа. Він закликав євреїв: "До походу! До бою!" Ще мить — і всі в одному пориві зірвуться з місця, ліниві кочівники перетворяться на завойовників, героїв. "Авірона камінням поб'ють, а Датана повісять".

І підуть вони в безвість віків, Повні туги і жаху, Простувать в ході духові шлях І вмирати на шляху...